

Wiad. entomol.	22 (3): 151-156	Poznań 2003
----------------	-----------------	-------------

Nowe dane o występowaniu *Poophagus hopffgarteni* TOURNIER,
1873 (*Coleoptera: Curculionidae*) w Polsce

New records of *Poophagus hopffgarteni* TOURNIER, 1873
(*Coleoptera: Curculionidae*) in Poland

MAREK WANAT¹, RAFAŁ GOSIK²

¹Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław
wanatm@biol.uni.wroc.pl

²Zakład Zoologii, Instytut Biologii UMCS, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin
rgosik@biotop.umcs.lublin.pl

ABSTRACT: A very rare hygrophilous weevil, *Poophagus hopffgarteni* TOURN., was found on eight new localities in Eastern Poland (all in the Biebrza and Bug valleys). Distribution and ecology of the species is discussed, and it is considered as endangered (EN) in Poland and Central Europe.

KEY WORDS: *Coleoptera*, *Curculionidae*, *Poophagus hopffgarteni*, distribution, new localities, Poland, Biebrza, Bug.

Należący do podrodziny *Ceutorhynchinae* rodzaj *Poophagus* SCHÖNHERR obejmuje 4 palearktyczne gatunki ryjkowców, z których w Europie występują trzy, a w Polsce dwa (DALLA TORRE, HUSTACHE 1930; WINKLER 1932; DIECKMANN 1972; SMRECZYNSKI 1974). Jednym z nich jest szeroko rozmieszczony w zachodniej Palearktyce *P. sisymbrii* (FABRICIUS), wykazywany u nas z większości krain i często spotykany na niżu Polski (BURAKOWSKI i in. 1997). Rozsiedlenie drugiego z europejskich przedstawicieli rodzaju, *P. hopffgarteni* TOURNIER, w zachodniej części zasięgu ograniczone jest do krajów środkowoeuropejskich takich jak Niemcy (głównie we wschodnich landach), Polska, Czechy (południowe Morawy), Słowacja, Austria i Węgry

(DIECKMANN 1972; JELÍNEK 1993; PODLUSSÁNY 1996; BEHNE 1998). Na wschodzie jego zasięg rozpoznany jest w niewielkim stopniu; ogólnikowe dane dotyczą południowej Rosji i północnego Kazachstanu (DALLA TORRE, HUSTACHE 1930; BAJTENOV 1974). Wiadomo jednak, że sięga on w Azji przynajmniej do rejonu Nowosybirska (LEGALOV, OPANASENKO 2000). Oba gatunki rozwijają się w łądych rzepichy ziemnowodnej – *Rorippa amphibia* L. (*Brassicaceae*) i jak dotąd nie wykryto istotniejszych różnic w ich bionomii (DIECKMANN 1972).

Wyraźnie różniący się od *P. sisymbrii* m.in. dłuższymi nogami i czerwono-brunatną barwą goleni *P. hopffgarteni* uchodził w Polsce za jeden z najrzadszych gatunków ryjkowców. Pojedyncze okazy stwierdzono jedynie w Pomiechówku (DD81) koło Warszawy w latach 1928, 1949 i 1950 (BARTOSZYŃSKI 1937; SMRECYŃSKI 1956), i od tego czasu nie był poławiany. W trakcie naszych badań terenowych odkryliśmy ten gatunek na kilku wymienionych niżej stanowiskach we wschodniej Polsce (w nawiasach odpowiedni kod siatki UTM oraz inicjały zbieraczy – autorów tej notatki):

- Podlasie: Biebrzański Park Narodowy (Basen Południowy): Rutkowskie (EE90), 26 V 1999, 1 ex., 3 VI 1999, 1 ex.; Pluty (EE91), 31 V 2002, 1 ex.; otulina Biebrzańskiego PN: starorzecze Narwi 2,5 km na W od wsi Kleszcze (FD09), 3 VI 1999, 7 exx. (MW); Wołczyny (FC80) ad Włodawa, dolina Bugu, 17 VI 2001, 2 exx. (RG); Niemirów (FC49) ad Mielnik, 12 V 2003, 7 exx. złowionych czerpakiem w starorzeczu, z wynurzonych części roślin (RG); Zajęczniki (FD10) ad Drohiczyn, 16 V 2003, 1 ex. odłowiony w starorzeczu czerpakiem hydrobiologicznym (RG).
- Wyżyna Lubelska: Gródek (GB13) ad Hrubieszów, dolina Bugu, 11 V 2000, 1 ex. (RG); Ślipcze ad Hrubieszów (KS92), 22 IV 2003, 1 ex. złowiony czerpakiem hydrobiologicznym (RG).

Okazy odławiano głównie do czerpaka entomologicznego – nad Biebrzą na brzegach okresowych rozlewisk i ślepych odnóg rzeki, natomiast w dolinie Bugu w zbiorowisku łąkowym i w runie łągu wierzbowego. Część okazów ze starorzecza Narwi koło Kleszczy zebrano bezpośrednio z kwiatów *Rorippa amphibia*, wraz z kilkunastoma osobnikami *P. sisymbrii*. Oba gatunki zbierano tam razem wyłącznie w 1999 r., podczas wysokiego stanu Biebrzy i Narwi utrzymującego się jeszcze na początku czerwca. W kolejnych, znacznie suchszych latach na tym samym stanowisku odławiano (licznie) już tylko *P. sisymbrii*. Wydaje się, że *P. hopffgarteni* żyje nad dolną Biebrzą przede wszystkim na trudno dostępnych rozlewiskach i starorzeczach w pobliżu głównego nurtu tej rzeki. Jedynie w latach o długo utrzymującym się wysokim poziomie wody zalanie właściwych siedlisk zmusza go do poszukiwania innych, bardziej oddalonych od rzeki stanowisk.

Dotychczasowe dane o występowaniu *P. hopffgarteni* wskazują, że jest to gatunek ciepłolubny, związany z płytkimi rozlewiskami i starorzeczami w dolinach większych, przede wszystkim nieuregulowanych rzek. Tym tłumaczyć należy jego bardzo lokalne i rzadkie występowanie, pomimo że jego roślina żywicielska jest bardzo częsta we wszelkich typach zbiorowisk wodnych i nadwodnych na całym nizinowym obszarze kraju (ZAJĄC, ZAJĄC 2001). Stanowiska w Kotlinie Biebrzańskiej są najdalej wysuniętymi na północ w całym zasięgu *P. hopffgarteni*. Choć nasza znajomość rzeczywistego rozmieszczenia w Polsce tego ryjkowca zapewne wciąż jest niepełna, rozkład stanowisk przedstawiony na załączonej mapie (Ryc.) (dolina Bugu, ujście Narwi, dolna

Ryc. (Fig.). Stanowiska (localities of) *Poophagus hopffgarteni* TOURN. w Polsce (in Poland): 1 – Pomiechówek (BARTOSZYŃSKI 1937; SMRECZYŃSKI 1956), 2 – Rutkowskie, 3 – Pluty, 4 – starorzecze Narwi na zachód od wsi Kleszcze (Narew old river bed, 2,5 km W of Kleszcze), 5 – Zajęczniki, 6 – Niemirów, 7 – Wotczyny, 8 – Gródek, 9 – Ślipcze.

Biebrza), skonfrontowany z jego wymaganiami ekologicznymi i rozmieszczeniem w Europie, pozwala przypuszczać iż doliny rzek odgrywają podstawową rolę w rozprzestrzenianiu się tego stenotopowego gatunku. Wydaje się obecnie, że to dolina Bugu jest najbardziej prawdopodobnym szlakiem migracyjnym, którym ryjkowiec ten mógł kiedyś dotrzeć do Polski i rozprzestrzenić się ze wschodu, a więc z obszarów dorzeczy Dniepru i Prypeci, albo Dniestru. Niestety, weryfikacja tej hipotezy jest niemożliwa do czasu uzyskania jakichś danych o występowaniu tego gatunku na Białorusi, Ukrainie czy w południowej Rosji, wypełniających ogromną lukę w znajomości jego rozszedlenia między Europą Środkową a Zachodnią Syberią. Ze względu na niewątpliwą barierę, jaką dla tego gatunku stanowią pasma Karpat i Sudetów – również z powodu tylko sporadycznej obecności tu rośliny żywicielskiej (ZAJĄC, ZAJĄC 2001), migracja do Polski z południa mogła być możliwa jedynie poprzez Bramę Morawską. Przeciwno tej hipotezie przemawia brak tego ryjkowca na dobrze przebadanym Śląsku oraz wzdłuż Wisły. Również stanowiska we wschodnich Niemczech zlokalizowane są w dolinie Łaby (Drezno, Dessau, Aken, Köthen, Schönebeck, Wittenberge), zatem nie wykazują bliższego związku z Bramą Morawską. Trudno też doszukać się takiego związku w przypadku jednorazowego stwierdzenia tego gatunku w Berlinie przed prawie 80 laty. Co prawda DIECKMANN (1972) wymienia (za WAGNEREM ?1942) dolinę Odry jako jeden z rejonów występowania *P. hopffgarteni* w Niemczech, nie znajduje to jednak potwierdzenia w przytoczonych przez tego autora danych faunistycznych. Być może ewentualne odkrycia kolejnych stanowisk *P. hopffgarteni* rzucą nieco więcej światła na pochodzenie populacji tego gatunku w Polsce. Na wschodzie Polski bardzo prawdopodobna wydaje się jego obecność na rozlewiskach Narwi w rejonie Narwiańskiego Parku Narodowego. Biorąc pod uwagę dane niemieckie, nie można również wykluczyć jego występowania w zachodniej Polsce – w dolinie Odry i dolnej Warty.

Ze względu na swoją biologię i specyficzne wymagania ekologiczne *P. hopffgarteni* należy uznać za gatunek zagrożony, wskaźnikowy dla dolin rzecznych o dobrze zachowanym środowisku i naturalnych stosunkach wodnych, a więc biotopów szczególnie narażonych na degradację w wyniku szeroko rozumianej antropopresji. Nie przypadkowo gatunek ten jest uznawany za bardzo rzadki we wszystkich krajach, w których go stwierdzano. Na większości stanowisk w Niemczech nie potwierdzono jego obecności od przeszło 50 lat, a WINKELMANN (1991) uznaje, że gatunek ten wyginął na obszarze Berlina. W Polsce odszukano go po wojnie jedynie we fragmentach dolin rzecznych o najwyższych walorach przyrodniczych, od dawna znanych przyrodnikom i ostatnio objętych różnymi formami ochrony (Biebrzański Park

Narodowy, Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie” i inne obszary doliny Bugu w ramach programu Natura 2000). Obok kilkunastu innych higrofilnych czy wręcz wodnych ryjkowców (m.in. *Hypera arundinis* (PAYKULL), *Lixus paraplecticus* (LINNAEUS), *Bagous elegans* (FABRICIUS), *B. majzlani* (KODADA et al.) i kilka dalszych gatunków z tego rodzaju, czy niektóre gatunki z rodzaju *Notaris*), *P. hopffgarteni* należy do najcenniejszych elementów naszej fauny, które mogą być wykorzystywane do waloryzacji przyrodniczej istniejących i projektowanych obszarów chronionych.

SUMMARY

A very rare higrophilous weevil, *Poophagus hopffgarteni* TOURN., was re-discovered in Poland. The new localities are situated in the river valleys of Biebrza (Pluty, Rutkowskie, Narew old river bed, 2,5 km W of Kleszcze – all in the Southern Biebrza Bassin) and Bug (5 localities). New findings confirm the presence of the species in Poland, since the last records from Pomiechówek near Warsaw were published by SMRECZYŃSKI in 1956. After the analysis of distribution of *P. hopffgarteni* in Central Europe, also considering its occurrence in Western Siberia recently announced by LEGALOV & OPANASENKO (2000), it seems that the Bug valley was the most likely migration route of the species to Poland. Because of its ecological preferences, particularly the confinement to natural overflow-arms and oxbows associated with larger rivers, the weevil should be considered as endangered species (EN), and bioindicator of natural habitats in river valleys.

PIŚMIENNICTWO

- BAJTENOV M. S. 1974: Zhuki-dolgonosiki Srednej Azji i Kazakhstana. Izd. Nauka, Alma-Ata. 286 ss.
- BARTOSZYŃSKI A. 1937: Przyczynek do fauny biegaczowatych (*Carabidae*) i ryjkowców (*Curculionidae*) Mazowsza. Pol. Pismo Ent., **14-15**: 114-121.
- BEHNE L. 1998: Familie: *Curculionidae*. [W:] LUCHT W., KLAUSNITZER B. [red.], Die Käfer Mitteleuropas, Bd. **15**, Suppl. 4, Gustav Fischer Verlag, Jena: 331-338.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1997: Chrząszcze *Coleoptera* – Ryjkowce *Curculionidae*, część 3. Kat. Fauny Polski, Warszawa, XXIII, **21**: 1-307.
- DALLA TORRE K. W. VON, HUSTACHE A. 1930: *Curculionidae: Ceuthorrhynchinae*. Coleopterorum Catalogus, Pars 113. W. Junk, Berlin. 150 ss.
- DIECKMANN L. 1972: Beiträge zur Insektenfauna der DDR: *Coleoptera – Curculionidae: Ceuthorrhynchinae*. Beitr. Entomol., **22**: 3-128.
- JELÍNEK J. (red.) 1993: Check-list of Czechoslovak Insects IV (*Coleoptera*). Folia Heyrovskiana, Prague, Suppl. **1**: 1-172.

- LEGALOV A. A., OPANASENKO F. I. 2000: Obzor zhukov nadsem. *Curculionoidea* (Coleoptera) fauny Novosibirskoj oblasti. Entomol. Obozr., **79** (2): 375-395.
- PODLUSSÁNY A. 1996: Magyarország ormányosalkatú bogarainak fajlistája (Coleoptera: Curculionoidea). Folia Entomol. Hung., **57**: 197-225.
- SMRECZYŃSKI S. 1956: Uwagi o krajowych ryjkowcach (Coleoptera, Curculionidae) III. Pol. Pismo Ent., **25**: 9-31.
- SMRECZYŃSKI S. 1974: Ryjkowce – Curculionidae: Podrodzina Curculioninae. Klucze do Oznaczania Owadów Polski, Warszawa, XIX, **98e**: 1-195.
- WINKELMANN H. 1991: Liste der Rüsselkäfer (Col.: Curculionidae) von Berlin mit Angaben zur Gefährdungssituation („Rote Liste“). [W:] AUHAGEN A., PLATEN R., SUKOPP H. (red): Rote Listen der gefährdeten Pflanzen und Tiere in Berlin. Landschaftsentwicklung und Umweltforschung, S 6: 319-357.
- WINKLER A. (red.) 1932: Catalogus Coleopterorum regionis palaearcticae, Pars 13. Wien: 1521-1702.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001: Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. XII + 716 ss.